Глибоко увійшли в стіни маленькі вікна. Крізь мутні шибки тихою задумою пробивається синє боязке проміння, білою хусткою впало додолу й на стіл, на сивий килим. Із затінку над столом посхилялися сумні образи в сухих гвоздиках, у любистку та м’яті. На столі з-під рушника виглядає житній хліб, дерев’яна сільничка, а рядом з ними темніє пучок свіжих кучерявих польових волошок. Тихо в хаті. На полу коло напільного віконця спить мати. Коло печі під благенькою рядниною лежить на долівці дівчинка Устина.

Пізно вже, а їй не спиться. Вовтузиться, розкривається, тоненькі рученята за голову закидає, водить розплющеними очима по хатній прозорій темряві і щось вимарює собі. То соромливо всміхається, то мрійно зведе перед собою засмучені очі й шепоче щось губами. Відразу здерла з себе ряднину, проворненько схопилася й побігла до столу. Схилилася над волошками і стала квітку до квітки чепурненько складати в букет. Далі пішла до дверей, заторохтіла горщиками, водою заплюскотіла.

Мати на полу перестала сопти, підвела з подушки голову.

— Що ти там пораєшся? — промовила вона хрипко.

— Та нічого... спіть собі! — тихо одмовила дівчинка.

— Вечеряти вдруге збираєшся, чи що? — допитувалась мати.

— Та нічого — кажу ж вам! — нетерпляче заспокоювала її дівчинка.— Волошки поставила в воду, щоб не зів’яли до ранку,— сказала спокійно далі.

Мати позіхнула.

— Возиться з ними, немов справді з чим путнім. Спала б краще.

Устина мовчала.

— Що ж, хоч десять копійок дасть тобі за них? — ліниво спитала мати, протираючи рукою очі.

— А... одчепіться! — здвигнула плечем Устина.— Вам усе б тільки гроші та гроші!..

— А що ж — хіба ото даром стільки лазила та ячмінь толочила! Хоч він твій учитель, та за те ж йому гроші платять... Хай і він платить.

— Не ваше діло! — грубо одрізала дівчина.

— Ну, ну! Ти не дуже мені... а то будуть у помийниці твої волошки! — посварилася мати.

— Аякже...— спокійно одмовила Устина.

Мати замовкла, голосно позіхнула й повернулася до стіни. В хаті знову стихло. Устина принесла й виставила на вікні проти місяця глек з волошками, потім пішла й лягла. Поклавши щоку на долоню, вона боком дивилася на вікно.

Сині волошки проти місяця ще більше синіли, затуляючи собою мало не все вікно. Волохата тінь од їх упала на стіл. Немов аж потемнішало в хаті од їх, покращало... А за ними видко через вікно місяць у далекому небі; до його боязко крадуться волохаті з білими крайками хмаринки, немов рибки на огонь плинуть...

Очі склепаються...

— А-ги!.. Держи!.. Лови!..— зчинився галас під хатою. Затюкали, заверещали, ногами затупотіли. Затріщав тин на городі, щось шугнуло в гудину, зашуміло зеленням і бігло до дверей. За ним — свист, регіт...

Устина кинулася, як метіль, до вікна.

— Мамо! Мамо! — швиденько, крізь сльози, стала вона будити матір. — Мамо! Ось просніться!

— А що там? — жахнулася зо сну мати.

— Не чуєте?.. Здається, знову парубки впіймали Мари-ню! — з болем промовила Устина й заплакала.

Заторигало щось сінешніми дверима — сильно, нетерпляче.

Мати зірвалася з постелі і в сорочці, з розпущеною косою, як молода, метнулася в сіни.

Заторохтів засов, зарипіли двері, потім знову хряснули, зачинились. Знову грюкнув засов, аж завищав. Схлипуючи й важко дихаючи, в хату вбігла дівчина, розпатлана, розхристана; спідниця зсунулася із стану й волочилась по долівці, крізь розпанаханий рукав сорочки світить голе тіло. Слідом за нею — мати. Під хатою загомоніли парубочі голоси... регіт, непотрібні слова... Щось скілько разів торигнуло дверима. І мати й дочка видерлись на піл, рядком прищулились до вікна, пильно і мовчки вдивлялися на двір. Устя стояла в кутку коло печі, ламала руки й тремтіла. В хаті — немов вимерли всі... Гомін з-під хати одходив далі, тихішав, потім зовсім не стало його чути. Тоді обидві злізли з полу.

— А, бодай ви головою понакладали, бузовіри прокляті, анахтеми, погибелі на вас немає! — почала клясти мати, звертаючись до вікна.

Мариня тим часом поправляла косу, одежу на собі.

— Побили? — звернулась до неї мати.

— Не били. Спідницю, здається, розірвали. Насилу вирвалась: хотіли, мугиряки, косу одрізати,— вже спокійно розповідала Мариня.

— Коли б таки остригли, коли б дав бог! — промовила Устина, зціплюючи рученята.— Бо доки вже будеш ходити, доки будеш страмити...

Сльози знову забриніли в її голосі.

— А тобі яке діло? — злісно звернулась до неї сестра.— Ти краща, то й мовчи. Побачимо, що з тебе ще вийде! — додала вона, розв’язуючи зубами узол у подолі сорочки.

— Через тебе, ледацюго, може, й мене люди заплюють. Скажуть: одного батька діти, то й робитимуть однаково... Бодай тебе саму під шум понесло, як ти мою долю живцем у воді топиш!..

— І що воно шкабарчить там, вилупок! — розсердилася мати.— Ходить по хатах, слухає, де хто що плеще язиком, та й собі тієї ж...

— А то що — ви мене добру навчите? — перебила її Устина.— Годі вже: довели он одну до розуму. Навчали вас покійний тато, та мало: треба було бити, треба було катувати, духу з вас прислухаючись! — Оченята огнем загорілись,

— Цить! Довго ще ти будеш? — грізно крикнула на неї мати.— Шкуру на тобі спущу! — подивилась грізними, злими очима.— Бач, яка стара зробилася! Спать іди!

Устя схилилась на стіл і замовкла. Мати з Маринею, нахиляючись до вікна, лічили срібні гроші, що вив’язала Мариня з подолу сорочки. Мова материна стала тихенька й ласкава.

Устина зітхнула й притихла.

Мати й дочка уляглися поруч на полу й тихо зашепотіли про щось між собою.

Мати підвела голову і повернулась до Усті.

— Лягай спати — чого манячиш, як привид?

Устя мовчала. Може, й не чула. На полу зашепотіли ще тихіше. Мариня розказувала матері, видимо, щось веселе — часом обидві сміялися, уткнувшись у подушку. Устина задумалась. Суворо насуплені її оченята почали прояснятися знову. Думкою полинула вона з рідної хати. І мріється їй: в клас ввіходить він — той, хто ніколи не виходить у неї з голови, вчитель. Милий, знакомий голос, добре зучена хода... школярі лекцій не знають, і він стає смутний... Ось він виходить на перемінку. Тоді встане одна дівчинка — худенька, в ластовиннячках, в убогій спідничині,— дожене його і соромливо подасть пучок синіх волошок. То вона, Устина. Він і осміхнеться, подякує... Він же так любить їх, бо сама вона бачила, як цілий день носив він у петельці дві квіточки. Подумає: і в драному дівчина, й учиться не дуже добре, а, мабуть, любить мене більше за всіх...

"А як довідається, що сестра моя — Мариня?..— В Усті похололо на серці,— ух, як соромно буде, як боляче! — Міцно заплющила очі й закусила губу; стало гаряче в щоки, в уха. — Господи, зроби так, щоб він не довідався про це ніколи, ніколи!.." — подумала вона.

"А як дознається?.. Ну що ж,— я тоді розкажу йому по правді все, все...— Устина обгорнула рукою волошки, схилилась, і сльозинка викотилася у неї з очей. Задумалася й потім зразу кинулась.— Мариня теж згадує щось про вчителя... Яке їй діло до його?!" — прищулилась, прислухалась... Щось стукнуло в голову, огонь пішов по тілі, і вона миттю зірвалася з місця.

— Брешеш, брешеш, паплюго! — крикнула вона на всю хату.— Хіба я не знаю, де ти була?.. Ти з прикажчиками в якономії по бур’янах таскалась, а вчитель тебе на поріг не пустить!

Мати й дочка обірвали розмову.

— Чого ти репетуєш, дурна! — обізвалася мати.— Ну, зайшла до вчителя, книжечки почитати, та хіба це що?.. Тобі ж завтра рано до школи йти — лягай спати,— ласкаво додала вона,— а завтра встанеш раненько та наламаєш ще на городі бузочку вчителеві.

Устя душею почула страшну для неї правду. Почуття сорому, якого не вимовити словами, немов полум’ям опалило всю її душу, і дівчині хотілося завищати од болю. "А як же мені в школу тепер, як у вічі дивитися?" — промайнула думка. Навіть острах узяв дівчину перед цим. "Ні, ні... нізащо в світі... Ніколи очі мої більш не бачитимуть його... Буде йти улицею — за тин сховаюся, городами обійду",— зразу подумала вона. І в одну хвилину побила, поламала, порвала в себе все те, що зв’язувало її з школою і з учителем. Тоді тільки став проходити той острах перед невимовним соромом — соромом за себе, за вчителя, за сестру, що несподіваною бурею пролетів по дитячій душі...

Затихло в хаті. Мати й дочка давно сплять, висвистуючи наперебій, немов у сопілки. Місяць зайшов десь за хату, і в хаті притемніло. Устина зв’язує в узлик свої сорочки, спідниці, всяке збіжжя. Завтра, як зійде сонце, вона піде з свого села,— туди, де немає ні матері, ні вчителя, ні Марині, піде на хутори шукати собі наймів.

"Буду робить, буду годить, то і в чужих людей не загину",— думає вона, і личко її стає поважне, суворе.

Глянула на вікно, де стояли волошки: з такою охотою перед заходом сонця по одній квіточці зривала вона ці синенькі волошки, вишукуючи найкращі, найповніші з них,— тепер стоять далекі, нікому не потрібні...

Вийняла з води й недбайливо шпурнула до порога.

1911